AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHATLARI DOĞRULTUSUNDA TANIK SORGULAMA HAKKI[*]

Arş. Gör. Kübra DEMİR ARSLAN[**]

ÖZET

Maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için ceza muhakemesi hukukunda başvurulan en önemli delillerden biri de tanıktır. Tanık, somut olayı beş duyusu ile algılayarak belli bir izlenim elde etmiş bireylerdir. Bu sebeple tanıkların beş duyusu ile algılamış oldukları somut olay hakkında beyanları alınmaktadır. Tanık beyanları sonucunda sanık hakkında hüküm verilmesi sebebiyle vermiş oldukları beyanların güvenilirliğinin belli şekillerde sağlanması gerekmektedir. Tanık sorgulama hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre sanık, iddia ve müdafaa tanıklarını sorguya çekmek yahut çektirmek hakkına sahiptir. İddia ve müdafaa tanıklarının sorguya çekilmesi kural olarak mahkeme önünde yapılmaktadır. Ancak bazı istisnai durumlarda tanıklar mahkeme önüne getirilememekte yahut gelmemektedir. Böyle durumlarda sanığın adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi gündeme gelebilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) tanıkların mahkeme önünde sorgulanmaması hallerinde sanığın adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine dair birtakım ölçütler belirlemiştir. Bu çalışmamızda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar bağlamında ve belirlediği ölçütler doğrultusunda tanık sorgulama hakkı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Tanık Sorgulama Hakkı, Gizli Tanık, Çapraz Sorgu, Doğrudan Soru Yöneltme.

---

[*] DOI: 10.33432/ybuhukuk.1001841 – Geliş Tarihi: 29.09.2021 – Kabul Tarihi: 23.02.2022.

[**] İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, kdarslan@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2349-5144.

THE RIGHT TO INTERROGATE A WITNESS IN THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT ON HUMAN RIGHTS AND TURKISH CONSTITUTIONAL COURT

ABSTRACT

One of the most important types of evidence used in criminal procedure law to reveal the material truth is the witness. Witnesses are individuals who have acquired a certain impression by perceiving the concrete event with their five senses. For this reason, the statements of the witnesses about the concrete event that they perceived with their five senses are taken. Due to the verdict of the accused as a result of the witness statements, the reliability of the statements they have given must be ensured in certain ways. The right to question witnesses is regulated in subparagraph d of paragraph 3 of article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR). According to this regulation, the accused has the right to examine or have examined witnesses against him. As a rule, the interrogation of allegation and defence witnesses is done before the court. However, in some exceptional cases, witnesses cannot or do not appear before the court. In such cases, the right of the accused to a fair trial may be violated.

The European Court of Human Rights and the Constitutional Court have set certain criteria as to whether the defendant's right to a fair trial is violated if the witnesses are not interrogated before the court. In this study, the right to interrogate a witness is discussed in the context of the decisions given by the European Court of Human Rights and the Turkish Constitutional Court and in line with the criteria determined.

Keywords: European Convention on Human Rights, the Right to Interrogate a Witness, Confidential Witness, Cross-examination, Direct Questioning.

GİRİŞ

Tanık beyanı ceza muhakemesi hukukunun somut olayın maddi gerçeğinin açığa çıkarılmasında en büyük kaynaklarından biri olmuştur. Bu sebeple tanık beyanının elde ediliş biçimi ve güvenilir olması yargılamanın adil şekilde sonuçlandırılmasının bir gereğidir. Ceza muhakemesinde tarih boyunca maddi gerçeğin açığa çıkarılmasında farklı sistemler ortaya çıkmış ve tanık sorgulamanın şekli de bu sistemlere göre farklılık arz etmiştir. Bu sistemler itham ve tahkik adı verilen iki ana sistemden ve bu iki sistemin de olumlu yönlerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan karma sistemden oluşmaktadır. İtham sisteminde doğrudanlık ve sözlülük ilkesi öne çıktığından çapraz sorgu gündeme gelmektedir. Doğrudan soru yöneltme tekniğinin ise ceza muhakemesi süjeleri tarafından hâkim aracılığı olmadan yapılan soru sorma işlemi olduğu görülmektedir. Günümüzde de tanık sorgulama işlemi ülkelerin benimsediği sisteme ve düzenlemelere göre değişkenlik göstermektedir. Bu kapsamda tanık sorgulama hakkının kapsamı ve istisnalarının açıklanması gerekir. Kıta Avrupası hukuk sistemlerinin de tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde de tanık sorgulama hakkı düzenlenmiş ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatları ile de hakkın kapsamı ve istisnaları belirlenmiştir. Türkiye'de ceza muhakemesi sisteminde düzenlendiği üzere doğrudan soru yöneltme kurumu çapraz sorgu olarak yorumlanmaktadır. AİHM kararları ile bağlı olan Türkiye de AİHM içtihatlarına paralel olarak Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru hakkında vermiş olduğu kararlarıyla hakkın kapsamını ve istisnalarını belirlemiştir.

Bu çalışmada ceza sistemleri ve buna bağlı olarak değişkenlik gösteren tanık sorgulama hakkı bağlamında çapraz sorgu ve doğrudan soru yöneltme kavramları açıklandıktan sonra tanığın sorgulanması hakkının yorumlanması AİHM içtihatları ve AYM'nin bireysel başvuru kararları bağlamında ele alınacaktır.

I. ÇAPRAZ SORGU VE DOĞRUDAN SORU YÖNELTME

A. CEZA MUHAKEMESİ SİSTEMLERİ

Ceza muhakemesinin tarihi gelişimi süresince mahkeme süjeleri ile taraflar arasındaki ilişkilere göre farklı sistemler ortaya çıkmıştır[1]. Ceza muhakemesi sistemlerinin öncelikle itham ve tahkik adı verilen iki sistem ana sistemlerden oluşmuş daha sonrasında ise bu iki sistemin olumlu yönleri birleştirilerek üçüncü bir sistem olan karma (iş birliği) sistem oluşturulmuştur[2].

İtham sistemi en eski ceza muhakemesi sistemidir[3]. Eski Doğu Uygarlıklarından itibaren görülen bu sistem sözlülük, açıklık ve yüz yüze yargılamayı temel alan bir sistemdir[4]. Bu sistem, yalnızca tanık delilinin yer aldığı ve hükme esas olarak alındığı yargılamaların bulunduğu döneme aittir[5]. Ancak son dönemde açıklık ve yüz yüze yargılama özelliklerinin yeniden ön plana çıkması sebebiyle bu sisteme dönüş gözlemlenmektedir[6].

İtham sistemi hem medeni hem de ceza yargılamasında kullanılmakta, iki yargılama türü açısından da herhangi bir farklılık teşkil etmemektedir[7]. İtham sisteminde yargılama yapılırken, itham eden elindeki tüm delilleri sunarak, itham edilen ise kuvvetli bir savunma yaparak aktif şekilde rol oynamakta, bunların karşısında da daha önce olay hakkında bilgisi olmayan ve tarafların sunmuş olduğu delillere göre değerlendirme yapan bir mekanizma

---

1 **Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar** (2021) Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, s.41; **Dönmez, Burcu** (2019) Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yöneltme), 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, s.83.

2 **Yenidünya, A. Caner/İçer, Zafer** (2016) Ceza Muhakemesi Hukuku, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 6; **Taner, Fahri Gökçen** (2021) Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, s. 157; **Dönmez** (2019), s.84; **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.41.

3 **Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar**, s. 41; **Toroslu, Nevzat/Feyzioğlu, Metin** (2017) Ceza Muhakemesi Hukuku, 17. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, s. 41; **Yenidünya/İçer,** s.6; **Temiz, Yağmur** (2015) "Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S:1, s.308; **Taner,** s.150; **Dönmez** (2019), s.84.

4 **Dönmez** (2019), s.84; **Taner,** s.151.

5 **Taner,** s.151.

6 **Toroslu/Feyzioğlu,** s.41.

7 **Dönmez** (2019), s.84; **Taner,** s.151.

bulunmaktadır[8]. Bu mekanizma yargılama işini bir hakem gibi yapar ve itham edenden de itham edilenden de daha alt konumdadır[9]. İtham eden ve itham edilen de neredeyse eşit konumda bulunmaktadır[10].

Sistem, değerlendirme mekanizmasının önünde tarafların sözlü olarak yapacağı savunmanın önemi ve gerçekliği üzerine kurulmuş, taraflar sunulan delillere rahatça erişebilmiştir[11]. Her ne kadar delillere kolay erişilebilse de itham sisteminde yalnızca itham edenin beyanı doğrultusunda yargılama yapılmasının bir sonucu olarak maddi gerçeğin ortaya çıkmaması veya suçun gizlenmesi gibi sebeplerle suçun cezasız kalması da mümkündür[12]. Ancak zamanla itham eden tarafın kamusallaşmaya başlaması sonucu itham eden ile itham edilen arasındaki denge kaybolmuş ve sonrasında da eski hale getirilemediği için tahkik sisteminin temelleri atılmıştır[13]. İtham sisteminin günümüzde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde uygulanmasına devam edilmektedir[14].

Tahkik sistemi, engizisyon mahkemelerinde görülmeye başlanmışsa da yalnızca kilise yargılamalarıyla sınırlı kalmamış laik mahkemeler tarafından da kullanılmıştır[15]. Bu sistemde gizlilik esas alınmış ve aleniyetin terk edilmesi ile yargılama süreci birkaç güne indirgenmiştir[16]. Gizli yargılamanın yanı sıra yazılı yargılama yapılmış, savunma ve delillerin tartışılmasına izin verilmemiş ve hâkimin resen hareket edebilmesi benimsenmiştir[17]. İtham sistemindeki vicdani delil anlayışından vazgeçilmiş, her suç için daha önceden belirlenen

---

8 **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.41; **Taner,** s.151; **Dönmez** (2019), s.85; **Toroslu/Feyzioğlu,** s.42.

9 **Yenidünya/İçer,** s.7; **Toroslu/Feyzioğlu,** s.42.

10 **Taner,** s.151; k.g. için bkz. **Temiz,** s. 308 (Yazar itham edenin yani iddia makamının daha üstün olduğunu belirtmiştir.)

11 **Taner,** s.151.

12 **Özbek/Doğan/Bacaksız** s.41; **Yenidünya/İçer,** s.7; **Toroslu/Feyzioğlu,** s.43.

13 **Taner,** s.152.

14 **Dönmez** (2019), s.84; **Taner,** s.152(İki yazar da itham sisteminin belirtilen ülkelerde saf halde uygulanmadığını, ihtiyaçlara göre reformlar yapıldığını belirtmiştir.)

15 **Dönmez** (2019), s.87; **Taner,** s.152.

16 **Taner,** s.152.

17 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.42; **Dönmez** (2019), s.87; **Yenidünya/İçer,** s.8; **Taner,** s.152; **Temiz**, s.309.

delillerin arandığı kanuni delil kriteri kabul edilmiştir[18]. Toplumun çıkarları bireylerin çıkarlarından daha öncelikli olarak gözetilmiştir[19].

Sistem her ne kadar birkaç günde yargılamanın bitirilmesine fırsat tanısa da kanuni delillerin toplanması noktasında bazı problemler meydana gelmiş ve bu problemlerin aşılması için de sanığın suçunu ikrar etmesi gerektiğinden işkencenin yolu açılmıştır[20]. Yargılama makamı bu sistemde tarafların sunmuş olduğu delillere göre değerlendirme yapan mekanizma olmayı bırakmış, aynı zamanda resen hareket edebilmesi sebebiyle itham eden sıfatını taşıyan ve delilleri kendi eliyle delilleri toplar bir kuruma evrilmiş, iddia ve savunma makamından daha üstün bir konuma gelmiştir[21]. Sanığın güvencesi kaldırılmış olduğundan ve sanık muhakkak suçlu kabul edildiğinden ancak suçsuzluğunu ispatlamaya yönelik olarak kendini savunabilmektedir[22].

Karma (İş birliği) sistemin ise Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte insan haklarının önem kazanmaya başlamasıyla itham sisteminin tekrar gündeme gelmesi sonucu temelleri atılmıştır[23]. Bu sistemde hem itham hem de tahkik sisteminin iyi yönlerinin alınarak yeni bir sistemin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır[24]. Soruşturma aşamasında tahkik sisteminin, kovuşturma aşamasında ise itham sisteminin esasları benimsenmiştir[25]. Soruşturma aşamasında gizlilik ve yazılılık, kovuşturma aşamasında sözlülük ve alenilik esastır[26]. Hâkim yalnızca tarafların getirmiş olduğu deliller ile bağlı olmayıp aynı zamanda resen delil toplama yetkisi ile donatılmıştır[27]. Sanık yargılamanın nesnesi iken öznesi haline getirilmiş ve güvence sağlanmıştır[28]. Bu sistemde

---

18 **Temiz,** s.309.

19 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.42; **Yenidünya/İçer,** s.7; **Toroslu/Feyzioğlu,** s.44.

20 **Dönmez** (2019), s.87; **Taner,** s.153.

21 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.42; **Yenidünya/İçer,** s.7; **Temiz,** s.309; **Toroslu/Feyzioğlu,** s.43.

22 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.42; **Taner,** s.153; **Yenidünya/İçer,** s.7; **Toroslu/Feyzioğlu,** s.44.

23 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.42; **Taner,** s.158; **Dönmez** (2019), s.87.

24 **Toroslu/Feyzioğlu,** s.44.

25 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.42; **Dönmez** (2019), s.88.

26 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.43; **Temiz,** s.310; **Yenidünya/İçer,** s.8.

27 **Temiz,** s.310.

28 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.43; **Yenidünya/İçer,** s.8.

yargılamanın başlaması için itham şart olsa da itham eden mağdur değil, bunun için özel olarak kurulmuş mekanizmadır[29].

Türkiye'de mülga Ceza Muhakemesi Usul Kanunu'nda (CMUK) karma (iş birliği) sistem kabul edilirken yerine getirilen 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ile bazı değişiklikler yapılarak karma (iş birliği) sistem devam ettirilmiştir[30].

B. ÇAPRAZ SORGU

Çapraz sorgu maddi gerçeğin ortaya çıkartılması için uygulanan, bireysel ve özgürlükçü sistemlerde benimsenen itham sistemi içerisinde yer alan bir sorgulama tekniğidir[31]. Anglo-Sakson sistemde çapraz sorgu, adil yargılanma hakkı kapsamında silahların eşitliğini sağlayan bir muhakeme aracı olarak görülmektedir[32]. Zira çapraz sorgu delil niteliği taşıyan beyanlardaki eksikliklerin tamamlanmasında oldukça etkili olduğundan savunmada önemli bir yer tutmaktadır[33].

Tanık, çapraz sorgunun ana süjesidir[34]. Çapraz sorguda tanık olarak nitelendirilen kişiler yalnızca dar anlamda tanığı değil bilirkişiyi ve hatta sanığı da kapsamaktadır[35]. Çünkü Anglo-Sakson sistemde sanığın kendi aleyhine tanıklık yapması yasak olduğundan sanık beyanda bulunmayı kabul ettiği andan itibaren artık tanık sıfatı almaktadır[36]. Çapraz sorguda itham sisteminin

---

29 **Temiz,** s.310.

30 **Dönmez** (2019), s.88; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.650. (Yazarlar doğrudan soru yöneltmenin ceza muhakemesi sistemine eklenmesi ile karma sistemin güçlendirildiği kanaatindedir.)

31 **Tezcan, Durmuş** (2001) "Ceza Davalarında Çapraz Sorgu", Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, 1. Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, s.637; **Dönmez** (2019), s.27-88; **Temiz,** s.311; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.651.

32 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.651; **Dönmez** (2019), s.28.

33 **Dönmez** (2019), s.28.

34 **Gemalmaz, Haydar Burak** (2004) "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Çapraz Sorgu": Ünver, Yener (Editör), Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s.398; **Dönmez** (2019), s.28; **Temiz,** s. 314.

35 **Hancı, İ. Hamit/Çetin, Cem Mehmet/Hancı, Özlem** (2002) "Çapraz Sorgu", Adli Bilimler Dergisi, C:1, S:2, s.27.

36 **Taner,** s.408.

de özelliği olan sözlülük esası oldukça etkin biçimde kullanılmaktadır[37]. Tanığın yargılamaya konu olay üzerinde bildiklerinin açığa çıkarılması ve iddiaların kesinliğe kavuşturulması çapraz sorgunun temel amacıdır[38]. Çapraz sorgu ilke olarak mahkeme önünde yani duruşma sırasında yapılmaktadır[39].

Çapraz sorgunun dar ve geniş anlamda olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır[40]. Dar anlamda çapraz sorgu asıl çapraz sorguyu niteleyen yani karşı tarafın tanıklarının hâkim aracılığı olmadan sanık veya müdafii tarafından, doğrudan sorgulanması anlamına gelmektedir[41]. Geniş anlamda çapraz sorgu ise dört aşamadan oluşan bir sistemde tanık ve bilirkişilerin sorgulanması işlemidir. Geniş anlamda çapraz sorgu; doğrudan sorgu, çapraz sorgu, yeniden sorgu ve yeniden çapraz sorgu olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır[42]. Bu dört aşama sıra ile uygulanmakta olup biri aşılarak doğrudan diğer bir aşamaya geçilememektedir[43].

İlk aşamada öncelikle tanığı çağıran taraf kendi tanığına anlattırıcı sorular sorarak "doğrudan sorgu" aşamasını gerçekleştirir[44]. Anlattırıcı sorular tanığın yönlendirme olmadan beş duyu organı ile olay hakkında algıladıklarının anlattırılması amacıyla sorulan sorulardır[45]. İkinci aşamada ise karşı tarafın tanığına doğrudan, hâkimi aracı kılmaksızın sorular yöneltilir. Bu aşama "çapraz sorgu" -dar anlamda- aşamasıdır[46]. Çapraz sorgu aşamasında, doğrudan sorgu aşamasından farklı olarak yönlendirici sorular sorulabilmektedir[47]. Yönlendirici sorular, cevabı sorunun içerisine gizlenmiş

37 **Temiz,** s.314.

38 **Read, Frank Tom** (2015) Ceza Muhakemesinde Anlattırıcı Soru ve Çapraz Sorgu Teknikleri, 2. Baskı, Ankara, İstanbul Barosu Yayınları, s.8; **Temiz,** s.310.

39 **Gemalmaz,** s.401.

40 **Taner**, s.409.

41 **Dönmez** (2019), s.28; **Taner**, s.409.

42 **Dönmez** (2019), s.33; Çapraz sorgunun üç aşamalı olduğuna dair farklı yaklaşımlar için bkz. **Temiz,** s.310; **Hancı/Çetin/Hancı**, s.27; **Taner**, s.409.

43 **Temiz,** s.310.

44 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.651; **Read,** s.8; **Dönmez** (2019), s.29.

45 **Read,** s.7.

46 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.651; **Dönmez** (2019), s.32.

47 **Dönmez** (2019), s.32.

sorular olup tanığın "evet" ya da "hayır" cevabı verebileceği, anlattırıcı olmayan tuzak sorulardır[48]. Üçüncü aşamada tanığı çağıran taraf kendi tanığına, çapraz sorgu sırasında oluşan şüpheleri bertaraf etmek amaçlı yeniden doğrudan ve anlattırıcı sorular sorar[49]. Bu aşamaya "yeniden sorgu" denir[50]. Dördüncü ve son aşama olan "yeniden çapraz sorgu" ikinci aşamada açıklanan karşı tarafın tanığına yönlendirici sorular sorularak çapraz sorgunun tekrar uygulanmasıdır. Son çapraz sorgu aşaması zorunlu değilse de savunma ile iddia makamı arasındaki eşitliğinin sağlanması amacıyla getirilmiştir[51].

C. DOĞRUDAN SORU YÖNELTME

AİHS'in adil yargılanma hakkını düzenleyen 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde tanık sorgulama hakkı düzenlenmiştir. Bu düzenlemede; *"İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek…"* şeklinde belirtildiği üzere herhangi bir suçlama ile karşı karşıya kalan herkes iddia ve müdafaa tanıklarını dinletebilecektir[52]. AİHS'de düzenlenen bu hüküm ile adil yargılanma hakkı çerçevesinde iddia ve savunma arasındaki denge sağlanarak silahların eşitliği ilkesi güçlendirilmiştir[53]. Bu düzenleme ile tanıkların yalnızca dinlenmesi değil aynı zamanda tanıklara soru sorma ve sorguya çekme usulü de getirilmiştir[54].

Gemalmaz'a göre hüküm, çapraz sorgu[55] hakkı bakımından AİHS'e taraf devletlere negatif yükümlülüğün yanı sıra pozitif yükümlülük de

---

48 **Read,** s.9; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.652.

49 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.652; **Dönmez** (2019), s.32.

50 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.652.

51 **Dönmez** (2019), s.33.

52 AİHS madde 6/3-d. İngilizce orijinal metin; *"toexamineorhaveexaminedwitnessesag ainsthimandtoobtaintheattendanceandexaminationofwitnesses on his behalfunderthesame conditions as witnessesagainsthim."*

53 **Tezcan**, s.638; **Dönmez** (2019), s.104.

54 **Taner**, s.410.

55 Yazar çapraz sorgu ifadesinin kullanımını doğru olarak kabul ettiği için çalışmamızda da istisna olarak çapraz sorgu ifadesini kullanmış bulunmaktayız. Ancak metnin geri kalanında

yüklemektedir[56]. Böylece taraf devletler çapraz sorgu hakkını yalnızca iç hukuklarında düzenlemek ile kalmayacak aynı zamanda da sanığa, tanığı etkili biçimde sorgulamak için fırsat verecek uygulamalar gerçekleştirecektir[57]. Ancak öğretide diğer yazarlara göre hüküm ile aslında iddia ve savunma tanıklarının dinletilmesi hakkı düzenlendiğinden taraf devletlere bir uygulama yükümlülüğü getirilmediği yalnızca tanık sorgulama hakkının teminat altına alındığı belirtilmektedir[58]. Zira bu yöndeki görüşe göre; hükümde de doğrudan bir çapraz sorgu ifadesi geçmemiş, AİHS'deki düzenleme ile, taraf devletlere tanıkların sorgulanması hususunda, iç hukukta çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkesini teminat altına alacak hükümler getirilmesi konusunda bir yükümlülük getirilmiştir[59].

Anayasa'nın 36'ncı maddesinde düzenlenen; *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."* şeklindeki hüküm ile hak arama hürriyeti güvence altına alınmıştır. AİHS'in 6'ncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının hukukumuzdaki görünümü niteliğinde olan hak arama hürriyeti, AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde yer alan tanık sorgulama hakkını da ihtiva etmektedir. Mülga CMUK'ta duruşmanın salahiyeti, sanıklara ve tanıklara soru sorma hakkı mahkeme başkanına verilmiş, itham sistemi yerine tahkik sistemi uygulanmıştır[60]. Ancak yapılan kanun değişikliği ile daha önce düzenlemesi bulunmayan doğrudan soru yöneltme, CMK'nın201'inci maddesinde düzenlenmiş ve hukukumuza girmiştir[61]. Ceza muhakemesi sistemimizde -

AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde düzenlenen haktan tanık sorgulama hakkı olarak bahsedilecektir.

56 **Gemalmaz**, s.406.

57 **Gemalmaz**, s.406; aynı yönde bkz. **Hancı/Çetin/Hancı,** s.28; **Menengiç**, s.21.

58 **Tezcan**, s.638; **Taner**, s.407.

59 **Akyazan, Ahmet Emrah** (2009) Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltme, 1. Baskı, Ankara, s.367.

60 **Tezcan**, s.639.

61 **Taner**, s.410 vd. (Yazar CMK'nın 201'inci maddesini tanıkları sorgulama hakkı olarak tanımlamış ve yargılamanın gidişatını değiştirme konusunda ve adil yargılanma hakkının sağlanması amacıyla sanığa verilen bir hak olarak açıklamıştır.); Çapraz sorgunun CMUK'ta da olduğuna dair karşıt görüş için bkz. **Kara, Zeynel/Aksöz, Erkan** (2010) "Ceza

AİHS'de düzenlenen tanık sorgulama hakkı- doğrudan soru yöneltme başlığı altında ve daha önce anlatılan geniş anlamda çapraz sorgudan farklı olarak düzenlenmiştir[62]. Doğrudan soru yöneltme, CMK'da açık bir tanıma sahip olmamakla birlikte öğretide hakim aracılığı olmaksızın yapılan soru sorma işlemi olarak tanımlanmaktadır[63]. CMK'nın 201'inci maddesinde düzenlenen doğrudan soru yöneltme gerektiği gibi uygulandığı takdirde AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde düzenlenen iddia ve savunma tanıklarının dinlenmesi hükmü ile uyumludur[64].

CMK'nın 201'inci maddesinin 1'inci fıkrasında doğrudan soru yöneltebilecek süjeler olarak; savcı, müdafi veya vekil olarak duruşmaya katılmış avukat, 2'nci fıkrasında; heyet halinde görevli bulunan mahkemelerde heyetteki hakimlerden her biri gösterilmiştir[65]. Ayrıca 1'inci fıkraya göre sanık ve katılan da hakim aracılığıyla soru yöneltebilmektedir. Sanık, katılan, tanık, bilirkişiler ve duruşmaya katılan diğer kişiler[66] ise doğrudan soru yöneltilebilecek süjeler olarak sayılmıştır.

Doğrudan soru yöneltme CMK'nın 52'nci maddesinde düzenlenen *"tanıkların dinlenmesi"*nden farklıdır. Zira tanıklara doğrudan soru yöneltme,

---

Muhakemesi'nde Çapraz Sorgu Hakkında Alman Ceza Usul Kanunu ile Kısa Bir Karşılaştırma", Fasikül Dergisi**,** S:9, s.33 (Yazarlara göre CMUK'da çapraz sorgu 232'nci maddede düzenlenmişti ancak uygulaması bulunmamaktaydı.)

62 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.651.

63 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.651; **Yılmaz, Zehra** (2020) "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Doğrudan Soru Yöneltme", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.8.

64 **Taner**, s.408.

65 Madde 201 – (1) Cumhuriyet savcısı, müdafi veya vekil sıfatıyla duruşmaya katılan avukat; sanığa, katılana, tanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya çağrılmış diğer kişilere, duruşma disiplinine uygun olarak doğrudan soru yöneltebilirler. Sanık ve katılan da mahkeme başkanı veya hâkim aracılığı ile soru yöneltebilir. Yöneltilen soruya itiraz edildiğinde sorunun yöneltilmesinin gerekip gerekmediğine, mahkeme başkanı karar verir. Gerektiğinde ilgililer yeniden soru sorabilir.

(2) Heyet halinde görev yapan mahkemelerde, heyeti oluşturan hâkimler, birinci fıkrada belirtilen kişilere soru sorabilir.

66 **Dönmez** (2019), s.348. (Yazar duruşmaya katılan diğer kişiler olarak davaya katılan sıfatıyla dahil olmamış mağdur, şikayetçi, malen sorumlu olan kişilerin yanı sıra maddi gerçeği ortaya çıkaracak muhbir vb. kişilerin de olduğunu belirtmiştir.)

tarafın kendi tanığına soru sorması hali hariç bir tanık sınama biçimidir[67]. Doğrudan soru yöneltme Türk hukukunda olduğu gibi karma sistemin benimsendiği bazı ülkelerde de uygulanmaktadır[68].

D. ÇAPRAZ SORGU İLE DOĞRUDAN SORU YÖNELTME KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

5271 sayılı CMK'nın 201'inci maddesinde doğrudan soru yöneltmenin düzenlenmesi ile hukukumuza çapraz sorgunun dahil olduğuna dair bazı görüşler ortaya çıkmış ve çapraz sorgu ile doğrudan soru yöneltme arasındaki farkların neler olduğunun belirlenmesi hususu önem kazanmıştır.

Çapraz sorgu itham sistemini benimseyen Anglo-Sakson ülkelerde uygulanırken, doğrudan soru yöneltme daha çok karma sistemi benimseyen Kıta Avrupası'nda uygulanmaktadır[69]. Anglo-Sakson sistemde gerçeğin ortaya çıkarılması yönünden çapraz sorguya büyük bir önem atfedilirken Kıta Avrupası sisteminde tanıklara doğrudan soru yöneltme yoluyla yalnızca beyan delili elde edilmektedir[70]. Doğrudan soru yöneltme daha önce de açıklandığı üzere çapraz sorgunun bir aşaması olan doğrudan sorgu aşamasında yer almaktadır[71]. Çapraz sorgu ile doğrudan soru yöneltme kurumunun arasındaki diğer bir farklılık süjeler yönündendir. Çapraz sorgunun ana süjesi tanıksa da benimsenen tanık kavramı dar anlamda bir tanığı değil aynı zamanda bilirkişi ve sanığın kendisini de kapsamaktadır. Anglo-Sakson sistemi ile Kıta Avrupası sistemi arasındaki farklılıklardan olan bu durumda sanık, beyanda bulunmak istediğinde tanık statüsünü kazanarak dinlenmekte ve çapraz sorgu yapılmaktadır. Ancak Kıta Avrupası sisteminde sanığın tanık statüsünü kazanması gibi bir durum söz konusu olmaması ile birlikte sanığa susma hakkı

---

67 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.652; **Taner**, s.410.

68 **Tezcan,** s.638; *"Doğrudan soru yöneltme Belçika, Fransa, Almanya gibi ülkelerde de uygulanmaktadır."*

69 **Taner,** s.408; **Tezcan,** s.638; **Yılmaz,** s.56;

70 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.652; **Taner,** s.408.

71 **Temiz,** s.317.

hatırlatılarak ancak bunu kullanmak istemediğinde sorgulanarak beyan deliline ulaşılmaktadır[72].

Görülmektedir ki doğrudan soru yöneltme her ne kadar çapraz sorguya benzetilse de çapraz sorgu ile arasında farklar bulunmaktadır. Bu hususlara bakılarak hukukumuzda çapraz sorgunun olduğunu kabul etmek mümkün değildir[73].

II. TANIK

A. GENEL OLARAK

Tanık, somut olay hakkında beş duyusu ile algıladıklarını yetkili mercie aktaran ve davaya taraf olmayan kişilerdir[74]. Tanıklar ilke olarak mahkeme önünde dinlenir[75]. Bu ilke duruşmanın doğrudan doğruyalığı ilkesinin doğal sonucudur[76]. Kural olarak herkes; çocuk, hasta, yaşlı ya da akrabalar da tanık olabilir[77]. Tanıklar usulüne uygun şekilde, yetkili mercii tarafından çağırıldığında olay hakkında bildiklerini anlatmakla yükümlüdürler[78]. Ancak bazı hallerde tanıklara tanıklıktan çekinme hakkı verilmiştir[79]. CMK'nın 45'inci maddesinde sanık ile yakınlıklarından dolayı, 46'ncı maddesinde meslek veya sürekli uğraşlarından dolayı ve 48'inci maddesinde kendisi veya yakını aleyhine tanıklıktan dolayı tanıkların tanıklıktan çekinme sebepleri düzenlenmiştir. Bazı kişilere tanıklıktan çekinme hakkı verilmesinin sebebi olarak bu kişilerin doğaları gereği doğruları söyleyeceğine dair şüphe oluşması ve yalan beyanda

---

72 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.586; **Taner,** s.408; **Temiz,** s.319.

73 **Temiz,** s.319; **Taner,** s.408.

74 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.585; **İnce Tunçer, Asuman** (2020) Yalan Tanıklık, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, s.19; **Dönmez, Burcu** (2016) "AİHM ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Gizli Tanıklara Soru Sorma Hakkının Kullanılması", TBB Dergisi, S:127, s.122; **Haydar, Nuran** (2019) Susma Hakkı, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, s.71.

75 **Şen, Ersan** (2014) "Gizli Tanıklık", Nevşehir Barosu Dergisi**,** S:1, s.273; **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.601; **Dönmez** (2016), s.123.

76 **Dönmez** (2016), s.123.

77 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.585.

78 **Dönmez** (2016), s.122; **Haydar**, s.71; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.601.

79 **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.587.

bulunmaya zorlamanın sanık ile bu kişiler arasındaki güveni zedelemenin önlenmesi gösterilmektedir[80].

Tanıkların olayla ilgili bildiklerini açıklamasına da tanık beyanı adı verilmektedir[81]. Ceza muhakemesi sisteminde tanık beyanının üç unsuru bulunmaktadır. Birinci unsur tanık olacak kişinin davanın tarafı olmamasıdır. Nitekim yargılama sırasında davaya taraf olanların da sorgulaması yapılmaktaysa da bunlar tanık ifadesi olarak değerlendirilmemektedir. Anglo-Sakson sistemde sanıkların tanık olarak dinlenmesi mümkün ise de doğrudan soru yöneltme kurumunun bulunduğu sistemlerde sanığın tanık olarak dinlenmesine rastlanmamıştır[82]. Ancak CMK'nın50'nci maddesinin 1'inci fıkrasının c bendinde sanıkların da yemin verilmeden dinlenecek tanıklar içinde sayıldığı görülmektedir[83].

İkinci unsur; tanık olarak kabul edilen kişinin beş duyusunun herhangi biri yahut birkaçı ile olay hakkında bilgi edindiğine dair bir varsayımın bulunmasıdır. Üçüncü ve son unsur ise tanığın bildiklerini yetkili mercie aktarmasıdır. Tanığın yetkili mercii hariç başka bir yerde bildiklerini anlatması halinde bunun tanık ifadesi olarak tanımlanması mümkün değildir[84].

Tanık aslında delilin kendisi değil delilin kaynağıdır ve vermiş olduğu ifade somut olayın maddi gerçekliğe ulaşmasında büyük önem arz etmektedir[85]. Bu sebeple de muhakkak doğruluğu ve gerçekliği sorgulanmalıdır[86]. Tanığın bildiklerini doğrudan yetkili mercii önünde sözlü şekilde aktarması gerekmekte, aksi halde tanığın vermiş olduğu beyan tanık ifadesi olarak sayılamamakta ve hükme esas alınamamaktadır[87].

---

80 **Haydar**, s.72; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.603.

81 **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.585.

82 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.586; **Taner,** s.408; **Temiz,** s.319.

83 **Madde 50** – (1*) Aşağıdaki kimseler yeminsiz dinlenir:… c) Soruşturma veya kovuşturma konusu suçlara iştirakten veya bu suçlar nedeniyle suçluyu kayırmaktan ya da suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirmekten şüpheli, sanık veya hükümlü olanlar.*

84 **Tunçer**, s.19 vd; **Dönmez** (2016), s.122; **Haydar**, s.71; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.601.

85 **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.585.

86 **Dönmez** (2016), s.122.

87 **Tunçer**, s.21; **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.601.

B. GİZLİ TANIK

Gizli tanık, suç konusu olay hakkında görgü ve bilgisine başvurulan, ancak güvenliği nedeniyle kimliği saklı tutulan kimsedir. Bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarda, tanığın korkmadan gerçeği anlatması, böylece suçun tüm unsurlarıyla ortaya çıkartılması amaçlanmıştır[88]. Gizli tanığın varlığı, onun korunmasını da zorunlu kılmaktadır.

Tanık koruma; tanıklık görevi sebebiyle, tanığın veya yakınlarının yaşam hakkına, vücut bütünlüğüne veya kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına yönelik muhtemel bir tehlikeye karşı korunmasına ilişkin imkânlardır[89]. Tanık koruma, CMK'nın 58'inci maddesinin 5'inci fıkrasına göre örgütlü suçlarda, 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu'nun3'üncümaddesinin 1' inci fıkrasının a bendine göre 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) ağırlaştırılmış müebbet, müebbet ve alt sınırı on yıl ve daha fazla hapis cezası olan suçlarda ve b bendine göre kanunun suç saydığı fiilleri işlemek amacıyla kurulan bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen alt sınırı iki yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar ile terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarda gündeme gelmektedir[90]. Böyle hallerde tanıkların duruşmada dinlenmesi ile ilgili olarak Tanık Koruma Kanunu'nun 9'uncu maddesinde CMK'nın 58'inci maddesine atıf yapılmıştır[91]. CMK'nın 58'inci maddesinde gizli tanıklık[92] ve huzurda

---

88 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.608.

89 **Taner**, s.445; **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.608.

90 **Madde 3** – (1) Bu Kanun hükümleri, aşağıda sayılan suçlarla ilgili olarak uygulanabilir:
a) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda ve ceza hükmü içeren özel kanunlarda yer alan ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve alt sınırı on yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar.
b) Kanunun suç saydığı fiilleri işlemek amacıyla kurulan bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen alt sınırı iki yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar ile terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar.

91 **Madde 9** – (1) Bu Kanun hükümlerine göre, haklarında tedbir kararı alınan tanıkların duruşmada dinlenmesi sırasında Ceza Muhakemesi Kanununun 58 inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları uygulanır.

92 **Ünker, Pelin,** DeutscheWelle, "Adaletin Kör Noktası: Delil Yoksa Gizli Tanık Var!", <https://www.dw.com/tr/adaletin-k%C3%B6r-noktas%C4%B1-delil-yoksa-gizli-tan%C4%B1k-var/a-52783892> s.e.t. 05.06.2021. (2008 yılında Türkiye'de ceza muhakemesi sistemine Tanık Koruma Kanunu'nda yapılan değişiklik ile dahil edilen gizli tanıklık kurumu

bulunması gerekenler olmadan gizli tanığın dinlenmesi olmak üzere iki şekilde koruma tedbiri düzenlenmiştir[93].

Gizli tanıklık halinde tanığın kimliğinin nasıl gizleneceği CMK'da açıkça sayılmamaktaysa[94] da Tanık Koruma Kanunu'nda hâkim tarafından hangi tür tedbirlerin alınabileceği detaylı şekilde düzenlenmiştir[95]. Diğer halde ise tanığın

fiili olarak ilk kez adı "Ergenekon Davaları" olarak geçen yargılamalarda kullanılmaya başlanmıştır.)

93 **Madde 58 –** …(2) Tanık olarak dinlenecek kişilerin kimliklerinin ortaya çıkması kendileri veya yakınları açısından ağır bir tehlike oluşturacaksa; kimliklerinin saklı tutulması için gerekli önlemler alınır. Kimliği saklı tutulan tanık, tanıklık ettiği olayları hangi sebep ve vesile ile öğrenmiş olduğunu açıklamakla yükümlüdür. Kimliğinin saklı tutulması için, tanığa ait kişisel bilgiler, Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından muhafaza edilir.
(3) Hazır bulunanların huzurunda dinlenmesi, tanık için ağır bir tehlike teşkil edecek ve bu tehlike başka türlü önlenemeyecekse ya da maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından tehlike oluşturacaksa; hâkim, hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan da tanığı dinleyebilir. Tanığın dinlenmesi sırasında ses ve görüntülü aktarma yapılır. Soru sorma hakkı saklıdır.

94 **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s.609.

95 **Madde 5** – (1) Bu Kanun kapsamında bulunanlar hakkında uygulanabilecek tanık koruma tedbirleri şunlardır:
a) Kimlik ve adres bilgilerinin kayda alınarak gizli tutulması ve kendisine yapılacak tebligatlara ilişkin ayrı bir adres tespit edilmesi.
b) Duruşmada hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan dinlenmesi ya da ses veya görüntüsünün değiştirilerek özel ortamda dinlenmesi.
c) Tutuklu veya hükümlü olanların durumlarına uygun ceza infaz kurumu ve tutukevlerine yerleştirilmesi.
ç) Fizikî koruma sağlanması.
d) Kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerin değiştirilmesi ve düzenlenmesi:
1) Adlî sicil, askerlik, vergi, nüfus, sosyal güvenlik ve benzeri bilgi ve kayıtlarının değiştirilmesi ve düzenlenmesi.
2) Nüfus cüzdanı, sürücü belgesi, pasaport, evlilik cüzdanı, diploma ve her türlü ruhsat gibi resmî belgelerin değiştirilmesi ve düzenlenmesi.
3) Taşınır ve taşınmaz mal varlığıyla ilgili haklarını kullanmasına yönelik işlemlerin yapılması.
e) Geçici olarak geçimini sağlama amacıyla maddî yardımda bulunulması.
f) Çalışan kişinin iş yerinin ya da iş alanının değiştirilmesi veya öğrenim görenin devam etmekte olduğu her türlü eğitim ve öğretim kurumunun değiştirilmesi.
g) Yurt içinde başka bir yerleşim biriminde yaşamasının sağlanması.

duruşma sırasında ses ve görüntü aktarımı yapılarak ifadesinin alınması sağlanmaktadır. Bu şekilde korunan tanıklara da sorular sorulabilmekte ve tanık ifadeleri sorgulanabilmektedir[96]. Ancak Tanık Koruma Kanunu'nun 9'uncu maddesinin 5'inci fıkrasında da belirtildiği üzere bu soruların amacına uygun ve tanığın haklarını zedeleyici olmaması gerekmektedir. Sorulan soruların tanığın kimliğini ortaya çıkartacak şekilde sorulması halinde hâkim soruların sorulmamasına karar verebilmektedir.

Gizli tanıklık halinde tanığın hakları ile sanığın adil yargılanma hakkı arasında bir denge kurulması gerektiğinden gizli tanıklığın kabul edilebilmesi için tanığın veya yakınlarının haklarına yönelmiş gerçek bir tehlikenin bulunması ve bu tehlikenin gerekçeli şekilde açıklanması aranmaktadır[97].

III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHATLARI BAĞLAMINDA İNCELEME

A. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN YAKLAŞIMI

1. AİHS Madde 6/3-d'nin Yorumlanması Bağlamında

AİHM, AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasındaki hakların, 6'ncı maddenin 1'inci fıkrasında yer alan "adil" kavramının sağlanması amacıyla asgari düzeyde sağlanması gereken haklar olduğunu belirtmiştir[98]. Somut olay adaletine önem verilerek doğrudan "adil" kavramı açıklanmamış, başvurular sonucunda verilen kararlarda bu iki fıkra birlikte ele alınmıştır. Tanığın

ğ) Uluslararası anlaşmalara ve karşılıklılık ilkesine uygun şekilde, geçici olarak başka bir ülkede yerleştirilmesinin sağlanması.

h) Fizyolojik görünümün estetik cerrahi yoluyla veya estetik cerrahi gerektirmeksizin değiştirilmesi ve buna uygun kimlik bilgilerinin yeniden düzenlenmesi.

(2) Bu maddede yazılı olan tedbirlerden biri veya birkaçı aynı anda uygulanabilir. Bununla birlikte aynı sonuç daha hafif bir tedbir ile elde edilebiliyor ise bu durum da göz önünde tutulur.

(3) Bu madde hükümlerine göre uygulanacak koruma tedbirlerinin esas ve usulleri yönetmelikte gösterilir.

96 **Dönmez** (2016), s.163.

97 **Özbek/Doğan/Bacaksız,** s.612; **Dönmez** (2016), s.164.

98 **Gemalmaz**, s.395.

sorgulanması hakkında da bu durum aynı şekilde geçerli kabul edilmiştir[99]. AİHM tanığın sorgulanması hakkının tanığın sorgulandığı esnada sanığın tanık ifadelerini sorgulayabileceği veya sorgulatabileceği ve sonrasında itirazda bulunabileceği şeklinde anlaşılması ve bunlar için sanığa yeterli imkânın verilmesi gerektiğini belirtmiştir[100].

AİHM, tanık kavramını taraf devletlerin iç hukuklarından farklı ve bağımsız bir şekilde tanımlamış ve tanıklara ilişkin hak ve güvencelerin tanıkların yanı sıra bilirkişiler için de geçerli olduğunu belirtmiştir[101]. Nitekim vermiş olduğu kararlarda bilirkişi raporlarının ve uzman görüşlerinin teknik ya da hukuki olması önem arz etmeksizin AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendindeki düzenlemeye dahil olduğunu belirtmiştir[102]. AİHM'in sanığın bilirkişi raporlarına ve uzman görüşlerine karşı tamamen savunmasız kalmalarının önünü kapatmak amacıyla böyle bir kabule vardığı görülmektedir[103]. Ayrıca AİHM *Ürek ve Ürek v. Türkiye* başvurusunda polislerin tanık olarak dinlenip dinlenemeyeceğine ilişkin içtihadını sürdürmüş ve başvurucuları olay mahallinde yakalayan ve buna ilişkin tanıklık yapan polislerin tanıklık vasfının bulunduğunu belirtmiştir[104].

---

99 **Delta v. France**, AİHM, Başvuru No: 11444/85, K.T. 19.12.1990, para.37.

100 **Kostovski v. the Netherlands**, AİHM, Başvuru No: 11454/85, K.T. 20.01.1989, para.41; **Delta v. France**, AİHM, para.36; **Süleyman v. Turkey**, AİHM, Başvuru No: 59453/10, K.T. 17.11.2020, para.61.

101 **Taner**, s.422; **Arslan, Mehmet** (2019) "Sanığın İddia Tanığını Sınama Hakkı Özellikle Tehlike Altındaki Gizli Tanık Meselesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C:21, Özel Sayı, s. 819; **Gemalmaz,** s.399 (Yazar AİHM'in tanık kavramını taraf devletlerin iç hukukları bağlamında tanımladığını ancak durumun bilirkişiler söz konusu olduğunda iç hukuklardan ayrıldığını belirtmiştir.)

102 **Bönisch v. Austria**, AİHM, Başvuru No: 8658/79, K.T. 06.05.1985, para.32; **Brandstetter v. Austria**, AİHM, Başvuru No: 11170/84, 12876/87, 13468/87, K.T. 28.08.1991, para.46.

103 **Gemalmaz**, s.400 (Yazar bilirkişilerin hükme dahil olarak sayılmasının yerinde olmadığını belirtmişse de bilirkişilerin de sorgulanmasının AİHS'in 6'ncı maddesinin 1'inci fıkrasındaki genel hükme dahil olduğu düşünüldüğünde makul olduğu kanaatindedir.)

104 **Ürek and Ürek v. Turkey**, AİHM, Başvuru No: 74845/12, K.T. 30.07.2019, para.50.

Düzenleme ile tanıklar ikiye ayrılmıştır. Bunlar iddia tanıkları ve savunma tanıklarıdır[105]. Böylece iddia ve savunma makamı arasında tanıkların sorgulanması hakkı bakımından eşitlik sağlanmış, silahların eşitliği ilkesi güvence altına alınmıştır[106].

AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinin uygulanabilmesi için sanık veya müdafi tarafından bir talepte bulunulması gerekmektedir[107]. Bu bağlamda sanık, sorgulanmasını talep ettiği tanıkların neden sorgulanması gerektiğini açıklamak ve sorgulanmalarını sağlamak için gayret göstermelidir[108]. Sanık, tanığı sorgulama hakkını kullanmak istediğini bildirecek bir durumda değilse bile muhakkak buna ilişkin niyetini tanık ifadelerine itiraz ederek belirtmelidir[109]. Nitekim sanığın tanık ifadelerine yönelik itiraz etmek için uygun bir durumda olmasına rağmen itiraz etmemesi halinde tanığı sorgulama hakkından feragat ettiği kabul edilmektedir[110]. AİHM, sorgulanması talep edilen tanıkların hangisinin çağırılıp çağırılmayacağına karar verme yetkisinin, somut olayda maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında etkili olup olmayacağı kriterine göre ulusal mahkemelerde olduğunu belirtmiştir[111]. AİHM tarafından bu konu değerlendirilirken ulusal mahkemenin delillerin elde etme biçiminden delillerin değerlendirilmesine kadar yargılamayı bir bütün olarak adil şekilde yürütüp yürütmediği incelenmektedir[112].

---

105 **Gemalmaz**, s.398 (Yazar çapraz sorgunun iddia tanıklarının sorgulanması ve sorgulatılması açısından geçerli olduğunu ve bu tanıklar için gündeme geldiğini belirtmiştir.)

106 **Taner**, s.400; **Hancı/Çetin/Hancı**, s.28.

107 **Gemalmaz**, s.407.

108 **Albert and Le Compte v. Belgium**, AİHM, Başvuru No: 7299/75, 7496/76, K.T. 10.02.1983, para.41.

109 **Gemalmaz**, s.407 (Yazar *Kostovski* başvurusunun açıkça bir niyet ifadesi açıklanması gerektiği şeklinde yorumlansa da mahkemenin, sanığın tanık sorgulama hakkını kullanmak istediğine dair bir kanı edinmesinin yeterli olduğunu belirtmiştir.)

110 **Gemalmaz**, s.407.

111 **Huseyn and others v. Azerbaijan**, AİHM, Başvuru No: 35485/05, 45553/05, 35680/05, 36085/05, K.T. 26.07.2011, para.196; **Campbell and Fell v. the United Kingdom**, AİHM, Başvuru No: 7819/77, 7878/77, K.T. 28.06.1984, para.101; **Bricmont v. Belgium**, AİHM, Başvuru No: 10857/84, K.T. 07.07.1989, para.89.

112 **Saidi v. France**, AİHM, Başvuru No: 55/1996/674/861-864, K.T. 20.09.1993, para.43.

Sanık veya müdafinin tanığa hangi soruları sorabileceğine dair her ne kadar AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinde ayrıca bir düzenleme bulunmasa da yargılama yetkisinin ulusal mahkemelere ait olduğu dikkate alındığında hangi soruların sorulabileceği hususunda takdir yetkisinin de yine ulusal mahkemelerde olduğu ve ulusal mahkemelerin de AİHM denetimine tabi olması sebebiyle AİHM'in kararları doğrultusunda şekillendiği üzere maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ile ilgili soruların tanıklara sorulabileceği kabul edilmektedir[113]. Ayrıca AİHS'in 17'nci maddesinde yer alan hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi de aynı zamanda bireyleri de kapsaması açısından tanığa sorulan soruların konusunun belirlenmesinde bir diğer kriterdir[114].

2. AİHS Madde6/3-d'nin İhlali Bağlamında

İlke olarak diğer deliller gibi tanığın da mahkeme önünde ve aleni şekilde sorgulanması gerekmektedir. Ancak her durumda tanığın mahkeme önünde sorgulanmadığı bir yargılamada doğrudan sanığın tanık sorgulama hakkının ihlal edildiği anlamına gelmemektedir. Bu kapsamda tanığın mahkeme önünde sorgulanmasının istisnaları bulunmaktadır[115]. Tanığın mahkeme önünde sorgulanmadığı istisnai durumlarda yargılamanın sonraki aşamalarında sanığa, aleyhine tanıklık yapan kişiyi sorgulayabilmesi için gerekli imkân ve itiraz hakkının verilmesi gerekmektedir[116].

AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendinin ihlali bağlamında iki durum söz konusudur. Bu durumlar; gizli tanıklık ve mahkeme önünde tanıklıktan imtina edilmesi veya tanıklık yapacak durumda olmayan tanıklardır.

---

113 **Gemalmaz**, s.402.

114 **Gemalmaz**, s.402.

115 **Kostovski v. the Netherlands**, AİHM, para.41.

116 **Van Mechelen v. the Netherlands**, AİHM, Başvuru No: 21363/93, 21364/93, 21427793, 22056/93, K.T. 23.04.1997, para.51; **Delta v. France**, AİHM, para.36; **Kostovski v. the Netherlands**, AİHM, para.41; **Hümmer v. Germany**, AİHM, Başvuru No: 26171/07, K.T. 19.07.2012, para.38.

a. Gizli Tanıklar Bakımından

AİHM, AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendi kapsamında sanığın aleyhindeki tanık ifadeleri sorgulanırken veya sonrasında sanığa en az bir kez itiraz hakkının kullandırılması gerektiğini aksi halde tanık ifadesinin hükme esas teşkil etmeyeceğini kabul etmektedir[117]. Ancak bu ilke sanığın, tanığın kimliği hakkında bilgi edinmesini gerektirmemekte, yalnızca sanığa aleyhine tanıklık yapan kişinin vermiş olduğu tanık ifadesine itiraz etme hakkını sağlamaktadır[118]. Çalışmanın ikinci bölümünde anlatıldığı üzere tanığın, tanıklık sıfatından dolayı kendisinin veya yakınlarının yaşam hakkı, vücut bütünlüğü ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı bağlamında sanık veya yakınlarından dolayı ortaya çıkacak bir tehlike altında olduğu durumlarda kimliğinin gizlenmesi yoluna gidilerek gizli tanık olarak ifadesi alınmaktadır[119]. Ancak gizli tanıklık halinde sanığın mahkeme önünde tanığı sorgulama veya sorgulatma imkânı bulunmamaktadır. Sorgulanmayan tanık ifadelerinin hükme esas alınması AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendi bağlamında ihlal oluşturabilmektedir. Bu hallerde sanığın adil yargılanma hakkının korunması için tanınan güvence ile tanıkların yaşam hakkı, vücut bütünlüğü ve kişi hürriyeti ve güvenliği haklarının korunması arasında bir denge kurulmaya çalışılmalıdır[120]. AİHM, gizli tanık ifadelerinin hükme esas alınabilmesi için iki şart aramaktadır[121].

Birinci şart; tanığın gizli tanık olarak ifade verebilmesi için gerekli şartların oluşup oluşmadığının ulusal mahkeme tarafından incelenmesidir. Ulusal mahkeme tarafından yapılan incelemenin sonucunda tanığın kendisinin veya yakınlarının yaşam hakkı, vücut bütünlüğü ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik ciddi ve gerçek bir tehlikenin olup olmadığı somut delillerle gerekçeli şekilde açıklanmalıdır[122]. Ancak ciddi ve gerçek bir tehlikenin

---

117 **Van Mechelen v. The Netherlands,** AİHM, para.51-58.

118 **Al–Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, Başvuru No: 26766/05, 222228/06, K.T. 15.12.2011, para.127; **Süleyman v. Turkey**, AİHM, para.61.

119 **Doorson v. the Netherlands**, AİHM, Başvuru No: 20524/92, K.T. 26.03.1996, para.70.

120 **Dönmez** (2016), s.129.

121 **Dönmez** (2016), s.129.

122 **Balta and Demir v. Turkey**, AİHM, Başvuru No: 48628/12, K.T. 23.06.2015, para.44; *Al–***Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.122-124.

varlığının ispatlandığı hallerde tanık mahkeme önünde sorgulanmaktan bağışık tutulabilmekte aksi halde sanığın tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine karar verilmektedir[123]. Sanığın, tanığı sorgulama hakkının sınırlandırılması ile tanığın korunması arasında bir denge bulunmalıdır. Tanığın haklarının korunması sonucunu en kolay biçimde gerçekleştirecek ve sanığın tanığı sorgulama hakkına en az müdahaleyi gerektirecek hangi yöntem var ise öncelikli olarak uygulanması gerekmektedir. Şayet gizli tanıklık haricinde başka bir tedbir ile tanığın hakları korunabilecek ise bu tedbir alınarak sanığın tanığı sorgulaması sağlanmalıdır[124].

İkinci şart ise; birinci şartta belirtilen tehlikenin ciddi ve gerçek olduğu mahkeme tarafından gerekçelendirildikten sonra kimliğinin gizlenmesine karar verilen tanığın duruşmaya katılan diğer kişiler bulunmadan yetkili ve görevli mahkemenin önünde sorgulanmasıdır. Nitekim ihlal kararı verilen *Kostovski v. Hollanda* başvurusunda kimliği gizlenen tanıklar hem mahkeme önünde dinlenmemiş hem de soruşturma aşamasında da başvurucu ve avukatının olmadığı zamanlarda ifade vermiş olduğundan sanığın tanıkları sorgulama veya sorgulatma imkânı hiç bulunmamıştır[125].

Balta ve Demir v. Türkiye başvurusunda da istinabe yolu ile kapalı duruşmada dinlenen gizli tanığın asıl yetkili ve görevli ulusal mahkemede dinlenmemesi sebebiyle tanığın ifadesinin alınması sırasında yeterince gözlem yapılamadığından güvenilirliği ispatlanamayan gizli tanık ifadesinin hükme esas alınması halinde de ulusal mahkeme tarafından yeterince özen gösterilmediği gerekçesiyle ihlal kararı verilmiştir[126].

AİHM, gizli tanıkların ifadelerinin hükme esas alınabilmesi bakımından yukarıda açıklanan iki şartı inceledikten sonra mahkeme önünde sorgulanmayan veya sorgulanamayan tanıklar bakımından yapmış olduğu incelemede tam anlamıyla gizli tanıkların ifadelerinin hükme esas alınmasının

123 **Süleyman v. Turkey**, AİHM, para.75.

124 **Balta and Demir v. Turkey**, AİHM, para.58-59; **Van Mechelen v. the Netherlands,** AİHM, para.58.

125 **Kostovski v. the Netherlands**, AİHM, para.42.

126 **Balta and Demir v. Turkey**, AİHM, para.56-57.

ihlal oluşturup oluşturmadığını değerlendirmektedir. Bu değerlendirme bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Gizli tanıklık açısından gündeme gelen bir diğer husus ise, olay hakkında polislerin tanık ifadelerinin alınması esnasında kimliklerinin gizlenmesi ve bu sebeple tanık sorgulama hakkının sanık tarafından kullanılamamasıdır. AİHM polislerin gizli tanık olarak dinlenebilmesi açısından *Lüdi v. İsviçre* başvurusunda esasları ortaya koymuştur. AİHM'in içtihadına göre polisler hem mağdurdan hem de tanıktan itaat ettikleri kurum ve makamlar sebebiyle farklı olup tamamıyla bağımsız olarak değerlendirilmediğinden gizli tanıklıklarına başvurulması ancak istisnai durumlarda mümkündür[127]. Bu kapsamda AİHM iki şartın sağlanması sonucu tanık polisin kimliğinin gizlenmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. İlk şart polislerin daha sonra görev alacakları soruşturmalarda kendilerinin ve ailelerinin güvenliklerinin sağlanması amacıyla kimliklerinin gizli tutulmasıdır[128]. İkinci şart ise, gizli tanık polisin vermiş olduğu tanık ifadesinin sanık hakkında yeterli delil oluşturmasıdır[129]. AİHM ancak bu iki şartın bulunduğu ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında demokratik bir toplum düzeninde savunma hakkını daha az sınırlayıcı başka bir tedbirin gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı hallerde polislerin kimliklerinin gizli tutularak tanıklık yapabileceklerini belirtmiştir[130].AİHM yapmış olduğu bu değerlendirmenin yanı sıra gizli tanık polislerin soruşturma sırasındaki görevlerinin içeriğine de bakarak değerlendirmeyi genişletmektedir. Bu kapsamda *Sepil v. Türkiye* başvurusunda sanığı suça azmettirerek suç işlemesine sebep olan gizli polisin tanıklığı dışında suç işlediğine dair başka da bir delil bulunmayan başvurucu hakkında ihlal kararı verilmiştir[131].

---

127 **Van Mechelen v. the Netherlands**, AİHM, para.56.

128 **Lüdi v. Switzerland**, AİHM, Başvuru No:12433/86, K.T. 15.06.1992,para.49; **Van Mechelen v. the Netherlands**, AİHM, para.57.

129 **Van Mechelen v. the Netherlands**, AİHM, para.57.

130 **Van Mechelen v. the Netherlands**, AİHM, para.58.

131 **Sepil v. Turkey**, AİHM, Başvuru No: 17711/07, K.T. 12.11.2013, para.34; *Burak Hun v. Turkey,* AİHM, Başvuru No: 17570/04, K.T. 15.12.2009, para. 44.

b. Mahkeme Önünde Sorgulanmayan veya Sorgulanamayan Tanıklar Bakımından

Bazı hallerde tanıklar soruşturma aşamasında polis ya da savcı önünde ifade vermiş oldukları halde kovuşturma aşamasında mahkeme önünde tanıklık yapmaktan herhangi bir sebeple imtina edebilmekte ya da bazı hallerde ellerinde olmayan sebeplerle tanıklık edemeyecek durumda olabilmektedirler. Böyle durumlarda AİHM mahkeme önünde sorgulanmamış tanıkların daha önce vermiş oldukları beyanlara dayanılarak hüküm kurulmasını son çare olarak görmektedir[132]. Nitekim *Al-Khawaja ve Tahery v. Birleşik Krallık* başvurusunda; doktor olan Al- Khawaja hakkında muayene sırasında iki ayrı hastasına tecavüz ettiği gerekçesiyle açılan davada daha önce polise ifade veren ve tek tanık olan mağdurun ölmesi ve olayda başka tanık bulunamaması sebebiyle mağdurun olayı anlatmış olduğu iki arkadaşının olay hakkındaki tanıklıklarının, kendilerinin mahkeme önünde sorgulanabilmesi ve ölen mağdurun daha önceki ifadesinin, bu iki tanığın ifadesi ile örtüşmesi sebebiyle hükme esas alınmasının AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendini ihlal etmediğine karar verilmiştir. Ancak ikinci başvurucu olan Tahery bakımından; mahkemede, sanığın kendisine zarar vermesinden korktuğu için farklı ifade veren ancak olay ile ilgili gördüklerini polis ifadesinde açıklayan tanığın ifadesinin hükme esas alınmasının AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendini ihlal ettiği sonucuna varılmıştır[133].

AİHM üç aşamalı bir değerlendirme ile mahkeme önünde sorgulanmayan tanıkların daha önce, soruşturma aşamasında polis veya savcı önünde vermiş oldukları ifadelerin hükme esas alınıp alınamayacağı hakkında karar vermektedir.

İlk aşamada; ulusal mahkeme tarafından tanığın, mahkeme önünde sorgulanamaması haline hangi nedenin yol açtığı irdelenmektedir. Bu açıdan tanığın ölümü sebebiyle mahkeme önüne getirilememesi, tanığın mahkeme önünde sorgulanamaması yönünden makul bir sebep olarak kabul edilmiştir[134]. Ayrıca bu kapsamda *S.N. v. İsveç* başvurusunda cinsel istismar suçu mağduru

[132] **Al–Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.125.
[133] **Al–Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.165.
[134] **Al–Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.121.

olan çocuğun tanıklık yapması sırasında sanık ile yüz yüze gelmesi özel hayata saygı hakkı bağlamında uygun görülmediğinden ve çocuğun daha önce polise vermiş olduğu tanık ifadesinin görüntülü ve sesli olarak mahkemede izlenebildiğinden bahisle sanığın tanıkları sorgulama hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir[135]. Ancak aksi yönde bir örnek olarak *Ürek ve Ürek v. Türkiye* başvurusunda mesleki faaliyetlerini öne sürerek kendilerine tebliğ edilen duruşmaya katılarak tanıklık yapamayacaklarını belirten tanıkların sundukları sebepleri makul olarak değerlendirilmemiştir[136].

Bir diğer makul sebep sayılabilecek durum olarak tanığın korku sebebiyle duruşmaya katılamaması ise iki seçenekli olarak incelenmiştir. İlk seçenekte tanığın korkusu, sanık veya onun adına hareket eden kişilerden kaynaklı ise; tanığın duruşmaya katılmaması makul olarak görülmekte, sanığın kendisi aleyhine tanıklık yapan tanıklara soru sorma hakkından feragat ettiği kabul edilerek tanığın daha önce vermiş olduğu tanık ifadesi hükme esas alınabilmektedir. İkinci seçenekte tanığın korkusu sanık veya onun adına hareket eden kişilerden kaynaklı değil ve genel bir tanıklık yapmak üzerine ise; mahkeme tanığın korkusunun gerçekliğini araştırdıktan ve yeterli delil elde ettikten sonra tanığın mahkeme önünde sorgulanıp sorgulanmayacağına karar vermektedir[137].

İkinci aşamada; tanığın daha önce vermiş olduğu ve mahkeme önünde sorgulanmamış olan ifadenin *"tek ve belirleyici"* delil olması kuralına uyup uymadığı değerlendirilmektedir. Hükme esas alınan ve mahkeme önünde sorgulanmamış ifadenin diğer delillerle de desteklenmesi ve doğrulanması gerekmektedir[138]. Zira mahkeme önünde sorgulanmayan tanığın ifadesinin kuvveti düşük olmalıdır[139]. Şayet tanık delili tek ve belirleyici bir delil ise

---

135 **S.N. v. Sweden**, AİHM, Başvuru No: 34209/96, K.T. 02.07.2002, para.15-47-52.

136 **Ürek and Ürek v. Turkey**, AİHM, para.54.

137 **Al–Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.120-125.

138 **Artner v. Austria**, AİHM, Başvuru No: 39/1991/291/362, K.T. 28.08.1992, para.23-24; *Al–***Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.161.

139 **Al–Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.157.

muhakkak mahkeme önünde sorgulaması yapılmalı ve sanığa itiraz hakkı etkili biçimde kullandırılmalıdır[140].

Seton v. Birleşik Krallık başvurusunda mahkeme önünde ifade vermekten imtina eden tanığın dolaylı yoldan vermiş olduğu ifade (oğlu ile yaptığı telefon görüşmelerinin dosya kapsamına alınarak tanık ifadesi sayılması) ve başka diğer deliller dikkate alınarak başvurucu hakkında mahkumiyet hükmü verilmesi açısından AİHM, tanığın ifadesi hariç tutulduğunda bile diğer delillerin çok güçlü şekilde başvurucuyu mahkum edecek nitelikte bulunması ve yalnızca tanığın ifadesinin mahkeme önünde alınmamasının doğrudan bir ihlal yaratmayacağı gerekçesiyle başvuruda ihlal olmadığına hükmetmiştir[141]. Görülmektedir ki mahkeme önünde sorgulanmayan tanık ifadesi diğer delillerle birlikte ancak yan delil olarak hükme esas teşkil edebilir[142].

Delta v. Fransa başvurusunda AİHM, duruşmaya usulüne göre çağırılan tanıkların hiçbir sebep göstermeksizin mahkeme önüne gelmemeleri halinde daha önce polise vermiş oldukları ifadelerin olayı aydınlatma hususunda tek ve belirleyici delil olmasına rağmen hükme esas alınması sebebiyle ihlal kararı vermiştir[143].

Üçüncü ve son aşamada ise; tanığın mahkeme önünde sorgulanamaması sebebiyle sanığın adil yargılanma hakkının kısıtlanmasına ilişkin denge oluşturulması için her türlü çarenin değerlendirilmiş olup olmadığına bakılmaktadır[144]. Nitekim AİHM, *Schatschaschwılı v. Almanya* başvurusunda üçüncü aşamada mahkeme önünde sorgulanmamış tanığın daha önce vermiş olduğu ifadeye yönelik olarak, tanık ifadesi hariç diğer delillerin değerlendirilmesini ve yargılamanın bir bütün halinde adil şekilde yapılıp yapılmadığını değerlendirmiştir[145].

---

140 **Hulki Güneş v. Turkey**, AİHM, Başvuru No: 28490/95, K.T. 19.09.2003, para.86.

141 **Seton v. the United Kingdom**, AİHM, Başvuru No: 55287/10, K.T. 31.03.2016, para.59.

142 **Dönmez** (2016), s.132.

143 **Delta v. France** ,AİHM, para.18-37.

144 *Al*–**Khawaja and Tahery v. the United Kingdom**, AİHM, para.120-125.

145 **Schatschaschwılı v. Germany**, AİHM, Başvuru No: 9154/10, 15.12.2015, para.46.

AİHM, bu üç aşamanın herhangi birinin diğerlerine göre daha belirleyici olduğu durumlarda sırasının değişebileceğini ancak genellikle bu sıralama ile uygulanması gerektiğini belirtmiştir[146].

B. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN YAKLAŞIMI

1. Anayasa'nın 36'ncı Maddesi'nin Yorumlanması Bağlamında

AYM, AİHS'in 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendi kapsamında düzenlenen sanığın iddia ve savunma tanıklarını sorgulayabilmesi hakkının, Anayasa'nın 36'ncı maddesinde düzenlenen hak arama hürriyetine dahil olduğunu[147] ve silahların eşitliğinin sağlanması ilkesinin bir sonucu olduğunu belirtmiştir[148]. Böylece Anayasa'nın 36'ncı maddesi ile tanıkların sorgulanması ve sorgulatılması hakkı sanığa tanınmış, her delil gibi tanığın sorgusunun da aleni ve sanığın huzurunda olması gerektiği kabul edilmiş, sanığın yalnızca aleyhine değil lehine olan tanıkların da aynı koşullarda dinlenilmesi koruma altına alınmıştır[149]. Hukukumuzda tanık kavramı AİHS'e paralel şekilde tanımlanmakta ve tanıklık hakkındaki düzenlemeler bilirkişilere de kıyasen uygulanmaktadır[150]. Sanık tarafından gösterilen tüm tanıklardan hangilerinin çağırılarak mahkeme önünde dinleneceği hususu yetkili mahkemenin takdirindedir[151]. Sanığın sorgulamak ve sorgulatmak istediği tanıkların mahkemece dinlenmesinin reddedilmesi halinde; tanık ifadelerinin maddi olayın açığa çıkarılmasındaki önemini yeterli sebep ve argüman ile gerekçelendirmesi gerekmektedir[152].

AYM ayrıca Anayasa'nın 36'ncı maddesinin, AİHS'nin 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasının d bendi ile paralel olarak sanığın, tanığın sorgusu sırasında ve

---

146 **Schatschaschwılı v. Germany**, AİHM, para.16.

147 **Nurcan Gülabi Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2015/15355, K.T. 23.05.2018, para.31.

148 **Atila Oğuz Boyalı Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/99, K.T. 20.03.2014, para.47.

149 **Atila Oğuz Boyalı Başvurusu**, AYM, para.46-47.

150 **Taner**, s.423.

151 **Sencer Başat ve diğerleri Başvurusu**, [GK], AYM, Başvuru No: 2013/7800, K.T. 18.06.2014, para.77.

152 **Atila Oğuz Boyalı Başvurusu**, AYM, para.47; **Sencer Başat ve diğerleri** [GK], AYM, para.77; **Zekeriya Sevim Başvurusu,** AYM**,** Başvuru No: 2018/18989, K.T. 16.06.2021, para. 44.

daha sonra tanık ifadelerine itiraz etme hakkını da kapsadığını belirtmektedir[153].

2. Anayasa'nın 36'ncı Maddesi'nin İhlali Bağlamında

a. Gizli Tanıklar Bakımından

AYM gizli tanığın mahkemece sorgulanması hakkındaki genel esasları *Baran Karadağ* başvurusunda açıklamıştır[154]. AYM vermiş olduğu bu kararda AİHM'in yapmış olduğu değerlendirmeden yola çıkarak bir tespitte bulunmuştur. Buna göre değerlendirmenin ilk aşamasında yerel mahkeme tarafından tanığın kimliğinin gizlenmesinde yeterli ve makul bir gerekçenin varlığına dair bir araştırma yapılıp yapılmadığı incelenmiştir[155]. Bu bağlamda gizli tanıklık ve huzurda bulunmaya hakkı olanlar hariç tutularak hâkim tarafından tanığın dinlenmesi olmak üzere iki şekilde tanık koruma tedbiri bulunmaktadır[156]. Bu tedbirlerden birine başvurulması için tanığın haklarına yönelik ciddi bir tehlikenin bulunması şarttır[157]. AYM, *Sebahat Tuncel 2* başvurusunda gizli tanıklık sebebiyle sanığın tanığı sorguya çekme hakkının ihlali konusunda; kollukta ifade veren gizli tanığın duruşmaya getirilerek özel odaya alınması ve sanık ile yüz yüze getirilmemesinin sağlanmasını başvuruya konu olayın terör suçu olması gerekçesiyle hukuka uygun bulmuştur[158].

İkinci aşamada gizli tanık ifadelerinin tek ve belirleyici delil olup olmadığı ve tek ve belirleyici delil ise buna rağmen hükme esas alınıp alınmadığı incelenmiştir[159]. Gizli tanık delilinin mahkeme tarafından belirleyici bir delil olarak kabul edildiği durumlarda sanığa, tanığın ifadesine itiraz hakkının etkili bir biçimde kullandırılıp kullandırılmadığı incelenmiştir[160]. AYM başvuruya konu olayda her ne kadar sanığa gizli tanık ifadesinin okunarak itiraz hakkı

153 **Atila Oğuz Boyalı Başvurusu**, AYM, para.48.

154 **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2014/12906, K.T. 07.05.2015.

155 **Emsan Öner,** AYM, Başvuru No: 2013/1504, K.T. 03.02.2016, para.74; **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.68-69.

156 **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.61.

157 **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.62.

158 **Sebahat Tuncel Başvurusu(2),** AYM, Başvuru No: 2014/1440, K.T. 26.02.2015, para.91.

159 **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.71.

160 **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.72.

kullandırılmışsa da sanığın tanık ifadesi alınırken çelişkili yerler ile ilgili tanığı doğrudan sorgulayamaması sebebiyle yalnızca ifadenin okunması ile yapılan bir itirazın etkili bir itiraz olarak kabul edilemeyeceğini tespit etmiştir[161]. Nitekim yine *Sebahat Tuncel 2* başvurusunda AYM sanığın, duruşma salonundan farklı ve görünmez bir odadan duruşmaya katılan gizli tanığı duruşma sırasında sorgulayabilmesi sebebiyle tanık sorgulama hakkının ihlal edilmediğinden bahsetmişse de tanık beyanlarına itiraz etme hakkının usuli bir güvencenin yanı sıra *"gerçek ve etkili"* bir yol olması gerektiğini de belirtmiştir[162]. Bu sebeple gizli tanık ifadelerine karşı sanığın yapmış olduğu itirazların mahkeme tarafından yeterli şekilde incelenmeden, doğrudan gizli tanığın ifadesi esas alınarak hüküm kurulması ile sanığın tanığı sorguya çekme hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir[163].

AYM üçüncü ve son aşamada ise gizli tanığın ifadesinin hükme esas alındığı hallerde sanığın tanığı sorguya çekme hakkının sınırlandırılması ile tanığın hakları arasında bir dengenin kurulup kurulmadığını ve yargılamanın bir bütün halinde adil şekilde yapılıp yapılmadığını incelemiştir[164]. Nitekim AYM'nin somut norm denetimi kapsamında vermiş olduğu kararda gizli tanığın ifadesine dayalı olarak hüküm verilemeyeceğini ve sanığın adil yargılanma hakkının korunarak tanığın hakları ile bir denge oluşturulması gerektiği belirtilmiştir[165].

b. Mahkeme Önünde Sorgulanmayan veya Sorgulanamayan Tanıklar Bakımından

AYM, tanıkların daha önce vermiş olduğu ifadelerin mahkeme önünde sorgulaması yapılmaksızın hükme esas alınması hususuna dair gizli tanıklığa ilişkin uygulamış olduğu üç aşamalı değerlendirmeye benzer şekilde iki aşamalı şekilde bir uygulama geliştirmiştir.

---

161 **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.73-74.

162 **Sebahat Tuncel Başvurusu(2)**, AYM, para.96.

163 **Sebahat Tuncel Başvurusu (2)**, AYM, para.99.

164 **Onur Urbay Başvurusu,** AYM, Başvuru No: 2014/6222, 06.03.2019, para.40; **Baran Karadağ Başvurusu**, AYM, para.72-73.

165 AYM, E: 2008/12, K: 2011/104, K.T: 16.06.2011.

İlk aşamada sorgusu yapılacak olan tanığın mahkeme önüne getirilmemesine sebep olan geçerli bir nedenin olup olmadığı ve ikinci aşamada da tanığın, mahkeme önünde sorgulanmayan tek ve belirleyici ifadesinin hükme esas alındığı hallerde sanığın adil yargılanma hakkının sınırlanması ile tanığın hakları arasındaki dengenin korunup korunmadığı değerlendirilmektedir[166]. Bu değerlendirme yapılırken geçerli bir neden olup olmadığının tespiti öncelikli olarak yapılmaktadır. Zira mahkeme önünde sorgulanmayan, hükme esas alınacak ifadenin tek ve belirleyici delil olmaması halinde bile sanığın adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olabilmektedir[167]. Bu sebeple ifadesi hükme esas alınacak tanığın mahkeme önüne getirilmesi için gerekli çabanın sarf edilmesi yetkili adli makamlara yüklenen bir yükümlülüktür[168].

Tanık delilinin hükme esas alınacak tek delil olması halinde CMK'nın 210'uncu maddesinde de düzenlendiği üzere tanığın mahkeme önünde sorgulanması zorunludur. İfade tutanaklarının daha önceden sanık tarafından elde edilebilmesi ve bu delillere karşı sanığın itiraz hakkını kullanabilmesi imkânı olsa dahi tanığın mahkeme önünde sorgulanması ve sorgulatılmasının yerine geçmemektedir[169]. Nitekim AYM, tanığın tek delil olarak yer aldığı başvurularda; başka dosyada sanık yahut tanık olarak ifade vermiş tanıkların beyanlarının, mahkeme önünde sorgulanmadan yalnızca okunması ile hükme esas alınmasını adil yargılanma hakkını ihlal ettiği şeklinde kararlar vermiştir[170]. Bu hususun istisnaları CMK'nın 211'inci maddesinde düzenlenmiştir. Ancak AYM kanunda sayılan bu istisnai hallerin yanı sıra sanığın açık şekilde muvafakatinin olduğunu belirttiği hallerde tek delil olarak yer alan tanık

166 **Zekeriya Sevim Başvurusu,** AYM, para. 44; **Abdurrahim Balur Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/5467, K.T. 07.01.2016, para.80.

167 **Abdurrahim Balur Başvurusu**, AYM, para.81.

168 **H.T. Başvurusu,** AYM, Başvuru No: 2017/32857, K.T. 17/6/2020, para.42; **Nurcan Gülabi Başvurusu**, AYM, para.33.

169 **Nurcan Gülabi Başvurusu**, AYM, para.33.

170 **Az. M. Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/560, K.T. 16.04.2015, para.46-67; **Ali Rıza Telek Başvurusu,** AYM, Başvuru No: 2013/2630, K.T. 30.12.2014, para.45-54; **Nurcan Gülabi Başvurusu**, AYM, para.41-42; **Mesut Çeki Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/6944, K.T. 24.03.2016, para.49-50.

ifadesinin mahkeme önünde yalnızca okunmasını hükme esas alınması için yeterli saymaktadır[171].

SONUÇ

Ceza muhakemesi sistemlerine göre gelişen tanık sorgulama biçimi Anglo-Sakson sistemlerde çapraz sorgu, Kıta Avrupası sisteminde ise doğrudan soru yöneltme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bu iki kavram genellikle birbirleri yerine kullanılsa da tam olarak birbirini karşılamamaktadır. Nitekim doğrudan soru yöneltme kurumu Anglo-Sakson sistemdeki çapraz sorgunun alt aşamalarından birini oluşturmakta ve çapraz sorgu doğrudan soru yöneltmeye göre daha geniş ve farklı sonuçlar doğurmaktadır. Böylece CMK'da açıkça doğrudan soru yöneltmenin de düzenlenmesi sebebiyle ceza muhakemesi sistemimizde çapraz sorgu olduğunu kabul etmek gerçekçi değildir. Ancak kanımızca her ne kadar tüm bu anlatılanlar ışığında çapraz sorgunun ceza hukuku sistemimizde yer aldığı kabul edilemese de mülga CMUK yerine getirilen ve CMK'nın 201'inci maddesinde düzenlenen doğrudan soru yöneltme kurumunun ceza muhakemesi sistemimiz için adil yargılanma hakkı bağlamında tanık sorgulama hakkının güvenceye alınması ve silahların eşitliği ilkesi bağlamında gerekli ve yenilikçi bir adım olmuştur.

Tanığın sorgulanması sonucu alınan tanık ifadesi maddi gerçeğin ortaya çıkması için çok önemli bir delil oluşturmaktadır. Tanığın mahkeme önünde ve aleni biçimde sorgulanması temel ilkedir. Ancak bazı sebeplerle tanık mahkeme önünde dinlenmekten imtina edebilmekte yahut tanığın veya yakınlarının yaşam hakkı, vücut bütünlüğü ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ağır bir tehlike altında olması sebebiyle tanık mahkeme önünde ifade verememektedir. Bu gibi durumlarda tanığın muhtemel ve ciddi zarardan korunması gündeme gelmekte ve duruşma haricinde çeşitli şekillerde tanığın ifadesinin alınması yoluna gidilmektedir. Bu yollar tanığın kimliğinin gizlenerek ve tanığın huzurda bulunanlar hariç tutularak dinlenmesidir. Ancak söz konusu iki durum da sanığın tanık sorgulama hakkına müdahale teşkil etmektedir. Bu müdahalenin ölçülülüğüne dair AİHM ve AYM'nin paralel bir değerlendirme

[171] **Ali Rıza Telek Başvurusu**, AYM, para.50.

yaptığı görülmektedir. Yapılan değerlendirme bağlamında tanığın huzurda bulunması gerekenler hariç olarak yahut kimliğinin gizlenerek dinlenmesinde ulusal/yerel mahkemenin tanığın zarara uğrayacağına dair makul, muhtemel ve ciddi bir gerekçe olup olmadığına dair inceleme yapmış olması, sanığın tanık sorgulama hakkı ile tanığın muhtemel ve ciddi tehlike altında bulunan hakları arasında bir dengenin kurulup kurulmaması ve bu şekilde dinlenen tanık ifadesinin ulusal/yerel mahkeme tarafından hüküm kurulurken dayanılan tek ve belirleyici delil olup olmaması dikkate alınmaktadır.

Adil yargılanma hakkının etkili biçimde sağlanması bir hukuk devletinin başlıca yükümlülüklerinden biridir. Bu yükümlülük hukuk devletine yalnızca negatif yükümlülük şeklinde değil aynı zamanda pozitif yükümlülük olarak da yüklenmektedir. Böylece kanun vb. gibi genel düzenlemelerin yanı sıra somut olay adaleti sağlanırken de bu düzenlemelere uyulmasının etkili biçimde yerine getirilmesi gerekmektedir. Nitekim AİHM de tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine dair vermiş olduğu kararlarda ulusal mahkemenin yapmış olduğu yargılamanın bütününün dikkate alınarak AİHS'in 6'ncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Tanık koruma tedbirleri kanunda da düzenlendiği üzere diğer suçlara görece daha ağır itham ve cezaları gerektiren suçlarda gündeme gelmektedir. Ancak söz konusu suçların bu denli ağırlığına rağmen AYM'ye yapılan bireysel başvurularda çoğunlukla yerel mahkemelerin AİHM ve buna paralel olarak AYM'nin yapmış olduğu değerlendirme doğrultusunda tanık koruma hususunda gerçek ve ciddi bir gerekçe araştırması yapmadan, doğrudan, gizli tanıklık veya huzurda hazır bulunması gerekenler hariç tutulmak üzere görüntü, ses, istinabe vb. yollarla tanık sorgulamaya devam ettiği görülmektedir. Ergenekon davası adıyla da bilinen süreçte gizli tanık beyanlarına dayalı olarak birçok mahkûmiyet kararına hükmedilmiş ve çalışmada da yer verildiği üzere daha yakın tarihli davalarda da benzer şekilde mahkûmiyet kararları verildiği ve bu davalardan kaynaklı olarak AYM'ye tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine dair halihazırda da birçok başvuru yapılmaya devam edilmektedir. Bu veriler ışığında AYM'nin tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine dair vermiş olduğu kararlar ve bu bağlamda yapmış olduğu değerlendirmeler yerel mahkemeler tarafından dikkate alınmamakta ve

sanığın tanık sorgulama hakkının tam anlamıyla yerine getirilmediği için adil yargılanma hakkının ihlali sonucunu doğurmaktadır.

Ayrıca tüm bunlara ek olarak AYM yapmış olduğu değerlendirmelerde sanığın tanık ifadelerine itiraz hakkının da tanığı sorgulama hakkına dahil olması gerekçesiyle etkili şekilde uygulanıp uygulanmadığı değerlendirmesini yapmaktadır. Bu açıdan sanığa tanık ifadesine karşı yalnızca itiraz hakkının kullandırılmasını değil aynı zamanda sanığın yapmış olduğu itirazın sonucunda yerel mahkemenin itiraza ilişkin gerçek ve etkili bir araştırma yapıp yapmadığı da tanık sorgulama hakkının ihlal edilip edilmediğinin incelenmesinde dikkate alınmaktadır.

KAYNAKÇA

Akyazan, Ahmet Emrah (2009) Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltme, 1. Baskı, Ankara.

Arslan, Mehmet (2019) "Sanığın İddia Tanığını Sınama Hakkı Özellikle Tehlike Altındaki Gizli Tanık Meselesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C:21, Özel Sayı, s.813-860.

Dönmez, Burcu (2019) Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yöneltme), 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Dönmez, Burcu (2016) "AİHM ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Gizli Tanıklara Soru Sorma Hakkının Kullanılması", TBB Dergisi, S:127, s.121-156.

Gemalmaz, Haydar Burak (2004) "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Çapraz Sorgu": Ünver, Yener (Editör), Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Hancı, İ. Hamit/Çetin, Cem Mehmet/Hancı, Özlem (2002) "Çapraz Sorgu", Adli Bilimler Dergisi, C:1, S:2, s.27-35.

Haydar, Nuran (2019) Susma Hakkı, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

İnce Tunçer, Asuman (2020) Yalan Tanıklık, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Kara, Zeynel/Aksöz, Erkan (2010) "Ceza Muhakemesi'nde Çapraz Sorgu Hakkında Alman Ceza Usul Kanunu ile Kısa Bir Karşılaştırma", Fasikül Dergisi, S:9, s.33-35.

Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar (2021) Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Read, Frank Tom (2015) Ceza Muhakemesinde Anlattırıcı Soru ve Çapraz Sorgu Teknikleri, 2. Baskı, Ankara, İstanbul Barosu Yayınları.

Şen, Ersan (2014) "Gizli Tanıklık", Nevşehir Barosu Dergisi**,** S:1, s.273-283.

Taner, Fahri Gökçen (2021) Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Temiz, Yağmur (2015) "Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S:1, s.299-332.

Tezcan, Durmuş (2001) "Ceza Davalarında Çapraz Sorgu": Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, 1. Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, s.637-642.

Toroslu, Nevzat/Feyzioğlu, Metin (2017) Ceza Muhakemesi Hukuku, 17. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi.

Ünker, Pelin, DeutscheWelle, "Adaletin Kör Noktası: Delil Yoksa Gizli Tanık Var!", <https://www.dw.com/tr/adaletin-k%C3%B6r-noktas%C4%B1-delil-yoksa-gizli-tan%C4%B1k-var/a-52783892> s.e.t. 05.06.2021.

Yenidünya, A. Caner/İçer, Zafer (2016) Ceza Muhakemesi Hukuku, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi.

Yılmaz, Zehra (2020) "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Doğrudan Soru Yöneltme", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARARLAR DİZİNİ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Al–Khawaja ve Tahery v. the United Kingdom, AİHM, Başvuru No: 26766/05, 222228/06, K.T. 15.12.2011.

Setonv. the United Kingdom, AİHM, Başvuru No: 55287/10, K.T. 31.03.2016.

Schatschaschwılı v. Germany, AİHM, Başvuru No: 9154/10, K.T. 15.12.2015.

Hulki Güneş v. Turkey, AİHM, Başvuru No: 28490/95, K.T. 19.9.2003.

Huseyn ve diğerleri v. Azerbaijan, AİHM, Başvuru No: 35485/05, 45553/05, 35680/05, 36085/05, K.T. 26.07.2011.

Hümmer v. Germany, AİHM, Başvuru No: 26171/07, K.T. 19.07.2012.

Van Mechelen v. the Netherlands, AİHM, Başvuru No: 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93, K.T. 23.04.1997.

Lüdi v. Switzerland, AİHM, Başvuru No: 12433/86, K.T. 15.06.1992.

Delta v. France, AİHM, Başvuru No: 11444/85, K.T. 19.12.1990.

Balta ve Demir v. Turkey, AİHM, Başvuru No: 48628/12, K.T. 23.06.2015.

Albert ve Le Compte v. Belgium, AİHM, Başvuru No: 7299/75, 7496/76, K.T. 10.02.1983.

Campbell ve Fell v. the United Kingdom, AİHM, Başvuru No: 7819/77, 7878/77, K.T. 28.06.1984.

Bricmont v. Belgium, AİHM, Başvuru No: 10857/84, K.T. 07.07.1989.

Kostovski v. the Netherlands, AİHM, Başvuru No: 11454/85, K.T. 20.01.1989.

Saidi v. France, AİHM, Başvuru No: 55/1996/674/861-864, K.T. 20.09.1993.

Artner v. Austria, AİHM, Başvuru No: 39/1991/291/362, K.T. 28.08.1992.

Bönisch v. Austria, AİHM, Başvuru No: 8658/79, K.T. 06.05.1985.

Brandstetter v. Austria, AİHM, Başvuru No: 11170/84, 12876/87, 13468/87, K.T. 28.08.1991.

Doorson v. the Netherlands, AİHM, Başvuru No: 20524/92, K.T. 26.03.1996.

S.N. v. Sweden, AİHM, Başvuru No: 34209/96, K.T. 02.07.2002.

Süleyman v. Turkey, AİHM, Başvuru No: 59453/10, K.T. 17.11.2020.

Ürek and Ürek v. Turkey, AİHM, Başvuru No: 74845/12, K.T. 30.07.2019.

Sepil v. Turkey, AİHM, Başvuru No: 17711/07, K.T. 12.11.2013.

Burak Hun v. Turkey, AİHM, Başvuru No: 17570/04, K.T. 15.12.2009.

Anayasa Mahkemesi Kararları

Bireysel Başvuru

Nurcan Gülabi Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2015/15355, K.T. 23.05.2018.

Abdurrahim Balur Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2013/5467, K.T. 07.01.2016.

Az. M. Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2013/560, K.T. 16.04.2015.

Ali Rıza Telek Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2013/2630, K.T. 30.12.2014.

Atila Oğuz Boyalı Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2013/99, K.T. 20.03.2014.

H.T. Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2017/32857, K.T. 17.06.2020.

Mesut Çeki Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2013/6944, K.T. 24.03.2016.

Sebahat Tuncel Başvurusu (2), AYM, Başvuru No: 2014/1440, K.T. 26.02.2015.

Sencer Başat ve diğerleri Başvurusu [GK], AYM, Başvuru No: 2013/7800, K.T. 18.06.2014.

Emsan Öner Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2013/1504, K.T. 03.02.2016.

Baran Karadağ Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2014/12906, K.T. 07.05.2015.

Zekeriya Sevim Başvurusu, Başvuru No: 2018/18989, K.T.16.06.2021.

Onur Urbay Başvurusu, AYM, Başvuru No: 2014/6222, K.T. 06.03.2019.

Somut Norm Denetimi

AYM, E: 2008/12, K: 2011/104, K.T: 16.06.2011.